

—Linus Ljungström—Motståndets
semiotik i pandemins tid—

Det uteblivna handslaget, munskyddet
och den oanvändbara konsten

”All art is quite useless.”
Oscar Wilde

Har covid-19-pandemin åstadkommit det som avantgardet ständigt har strävat efter – den radikala omstörtningen och omstöpnigen av samhället som vi känner det? Den tyske journalisten Hanno Rauterberg snuddar vid frågan i en essä i *Die Zeit* den 23 april 2020: ”Många människor upplever den nya coronavärlden som överklig [...]. Överklig [*surreal*] såsom inom surrealismen, en gång påhittad av konstnärer. En värld såsom avantgardet alltid har önskat sig den, okänd och oförutsebar.”¹ Liksom de olika modernistiska strömningarna – dadaismen, futurismen, surrealismen – ville utmana bourgeoisieens invanda levnads- och tankemönster försätter pandemin oss i ett liknande undantagstillstånd och främmandegör våra samhällen och sociala gester. Viruset, på samma gång ett biologiskt fenomen och ett hot mot naturen, en sorts anti-natur, tvingar, enligt Rauterberg, människan att erkänna sig själv som en biologisk varelse:

Det är alltså inte alls så att människan endast gör naturen till objekt. Det är också omvänt: naturen gör människan till objekt, och en osynlig partikel såsom ett virus är tillräcklig för att civilisationen skall upphöra och för att så pass grundläggande artighetsgester som handslaget skall börja anses vara tabu.²

Vi är en del av naturen och samtidigt erbjuder viruset oss en möjlighet att inse vår arts egen parasitära onatur, särskilt mot bakgrund av de synliga effekter på miljön som olika pandemibekämpande

åtgärder inledningsvis medförde: renare luft till följd av drastiskt minskat resande, exempelvis. Det ständigt muterande och anpassningsbara viruset utgör också ett påtagligt exempel på evolutionslärans principer i verkligheten, och det är inte konstigt att det har fått beteckna olika aspekter av ”memetiken”, teorikomplexet som utgått från Richard Dawkins *The Selfish Gene* (1976) och som föreställer sig kulturöverföring i analogi med Darwins utvecklingslära, där biologins gener motsvaras av kulturens memer. I vardagsspråket vittnar begrepp som virala fenomen och internetmemer (*memes*) om hur memetikens idéer har spritt sig. Virus är alltså inte bara biologiska parasiter som hotar organismers fortbestånd – begreppet används även i överförd bemärkelse för att beskriva internetkulturens snabba idéspredning. Virus kan också beteckna korrupt datorkod. I detta sammanhang finns det en analogi mellan viruset och den subversiva aktiviteten. Subversiv skall här förstås i bred poststrukturalistisk bemärkelse som omkullkastandet eller undermineringen av sociokulturella strukturer, normer och praktiker. Skönlitteraturen har liknats vid korrupt språkkommunikation. Roman Jakobson har till exempel beskrivit litteratur som ”an organized violence committed on ordinary speech”.³ Oavsett om det handlar om programkod, språk eller dna korrupperar viruset eller konstverket en föreställd informationsordning.

I kölvattnet av virusets spridning har en omförhandling av det sociala spelet initierats genom ett slags främmandegörande, där vårt fysiska behov att få beröra och bli sedda har blivit akut aktualiserat. Invanda gester har blivit tecken med nya betydelser. Många reagerar närmast reflexmässigt på om två personer utan att tveka kramar om varandra på film och i tv-serier. Att tvätta händerna betraktas som en motståndshandling, inte för att underminera, utan för att

upprätthålla samhället. Att vägra ta i hand är att ta sitt samhällsansvar och att täcka ansiktet ses inte längre som en samhällsfientlig anonymitet utan som omtanke om sina medmänniskor. Antisocialt beteende har blivit en medborgerlig plikt.

Grovt sett skulle strategin mot coronapandemin kunna beskrivas som att vi måste förgöra samhället som vi känner det för att kunna bevara samhället som vi känner det. Därmed uppstår ett spänningsfält mellan subversiva handlingar och konserverande syften, som tagna var för sig kan användas som katalysatorer och renodlas för helt olika politiska syften. De radikala åtgärderna visar å ena sidan på möjligheterna att förändra samhället i grunden mer permanent, exempelvis för att klara av klimatförändringarna. Å andra sidan kan de undantagsregler som inskränker individens rättigheter permanentas av olika förtryckande regimer och det samhällsbevarande syftet kan stärka en allmän konservativ trend och spä på längtan efter ett föreställt tidigare normaltillstånd. Coronapandemin, betraktad som ett kulturellt fenomen, och våra samhälleliga reaktioner på den kan förstås i analogi med den moderna konsten och dess ofta subversiva anspråk.

I det följande kommer jag undersöka coronaviruset som sociokulturellt virus och dess semiotiska implikationer med utgångspunkt i ett antal konkreta tecken: den uteblivna handskakningen, inklusive den alternativa hälsningsgesten ”the elbow bump”, samt munskyddet, dels i dess sociopolitiska användning, dels som konstverk i form av Ai Weiweis *MASK* (2020). Tyngdpunkten skiftar hos exemplen mellan det sociala, politiska eller estetiska. De valda exemplen placerar sig i ett kommunikationsspektrum mellan olika poler såsom individ och kollektiv, medveten manipulation och spontan, viral spridning.

”I Sverige så hälsar man på varandra, man tar både kvinnor och män i hand” — handskakningsdebatten i ljuset av coronapandemin

Coronapandemin har skapat förkastningar i många vardagliga teckens betydelser vilket har resulterat i alltifrån banala konnotationsförskjutningar, såsom för ett visst ölvarumärke, till mer vittgående diskussioner kring vad som menas med ”råd” och ”rekommendationer”. Men redan innan pandemin var handslaget en omdiskuterad gest och för att förstå vad som har hänt med handslaget under coronapandemin kan det vara värt att undersöka denna diskussion.

När kandidaten till Miljöpartiets partistyrelse Yasri Khan 2016 inte ville ta tv-reportern Ann Tiberg i hand blev handslaget snabbt en politiskt laddad gest. Ur en västerländsk semiotisk förståelse ses den framsträckta handen som ett tecken på fredliga avsikter och erkännande av den andres värdighet. Det verkar också finnas en föreställning om att handskakandet innebär ett godtagande av den andres rätt att befinna sig i rummet, vilket Miljöpartiets dåvarande språkrör Åsa Romson indirekt gav uttryck för när hon 2015 undvek Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkessons framsträckta hand efter en partiledardebatt i riksdagen.⁴ Att inte motta en framsträckt hand tolkas som ett förnekande av dessa premisser. Att selektivt inte ta någon i hand som inte är av samma kön som en själv betraktades i fallet med Yasri Khan som ett förnekande av Tibergs människovärde i egenskap av kvinna. Det tolkades som ett uttryck för ojämställdheten inom islam och en förment ovilja att anpassa sig till det svenska samhället. Från en muslimsk semiotisk förståelse kan handslaget med någon som inte är av samma kön som en själv uppfattas som alltför familjärt eller ”intimt” som Khan själv förkla-

rade det.⁵ I stället för att skaka hand gav Khan uttryck för fredliga avsikter och erkännandet av den andres värdighet genom att lägga ena handen på bröstet och buga sig. I mötet mellan tv-reportern och partistyrelsekandidaten förekom alltså två olika sociala språkspel där de olika gesterna producerades med avsikt att visa respekt för den andre, så som de egna sociala normerna föreskrev, men varken den framsträckta handen eller den ödmjuka buggningen tolkades mot bakgrund av det normsystem i vilket det uppstod, utan mot bakgrund av mottagarens normsystem. Därmed tolkades gesterna som motsatserna till det budskap som var avsikten.

Den efterföljande debatten kretsade kring frågan om det går att vara feminist och samtidigt vägra ta halva mänskligheten i hand. Att svara jakande ansågs som ett ängsligt krypande för muslimska traditioner, och Miljöpartiet befann sig i den obekväma positionen att om de försvarade Khans rätt att vägra skaka hand med kvinnor svek de sina feministiska ideal, och om de uteslöt Khan med hänvisning till ojämställda hälsningspraktiker kunde det ses som ett, i värsta fall rasistiskt, avståndstagande från den mångkulturalism och i förlängningen invandrarvänliga hållning som också präglade deras politik. För islamofober, främlingsfientliga eller allmänt invandringskritiska politiker, ledarskribenter och väljare blev Miljöpartiets gordiska knut ett lämpligt tillfälle att åberopa jämställdhet och flytta fram sina positioner för att på så sätt fortsätta driva på den högervändning som uppstått i och med den markanta ökningen av antalet asylansökningar 2015. Statsminister Stefan Löfven fastslog att ”[i] Sverige hälsar man på varandra. Man tar både män och kvinnor i hand”.⁶ Detta preskriptiva konstaterande cementerade snarast handslaget, möjligen tvärt emot statsministerns avsikt, som ett politiskt tecken och en kulturell markör. Att ett uteblivit handslag laddas med så mycket betydelse bör förstås mot

bakgrund av dess roll som metonymi för vad som uppfattas som ett hot mot en föreställd västerländsk, europeisk och/eller svensk identitet. Att vägra ta i hand tolkas utifrån denna förståelsehorisont som ett omen om det västerländska samhällets förestående eller till och med pågående kollaps: upplösningen av vad man uppfattar som oundgängliga värden, exempelvis ökad jämställdhet eller bevarandet av traditioner. Konnotationerna visar mångtydigheten hos också mycket vardagliga gester och hur de kan kodas på olika sätt inom olika sociala paradig. Handslaget synliggjordes som en symbol.

Frågan väcktes då om handslaget verkligen kunde motsvara de betydelser man gav det. En småskalig sociologisk undersökning av hälsningsgester bland unga vuxna visade att kramar eller endast ett enkelt *hej* var vanligare hälsningsgester. Handslaget uppfattades som mer formellt och förekom snarare i ungefär samma utsträckning som kindpussandet.⁷ Men det påverkade inte handslagets symbolkraft. Den danska regeringen gick till och med längre och gjorde 2018 handslaget till en lagstadgad del av ceremonin som befäste medborgarskapet; för att bli dansk medborgare måste man således rituellt skaka hand med sin borgmästare. Från att, åtminstone är det den utspridda föreställningen, ursprungligen ha varit en praktisk och ömsesidig demonstration av de handskakandes fredliga avsikter, har handslaget i vissa avseenden blivit en om inte rent tvingande, så i alla fall villkorad gest som betecknar ett godkännande av en viss föreställd gemensam värdegrund – ett beseglat samhällskontrakt.⁸

I december 2019 klubbade kommunfullmäktige i Trelleborg igenom ett förslag från Sverigedemokraterna med stöd från Moderaterna om att kommunen inte skulle anställa någon som av kulturella eller religiösa skäl inte skakar hand med någon av

annan könstillhörighet än en själv.⁹ Socialdemokraten Marianne Pettersson försökte, i en retorisk undanmanöver för att slippa ta ställning till frågan, ge handslaget en annan politisk innebörd genom att skifta fokus från värderingar, immigration, mångkultur och feminism till folkhälsa och samhällsbesparingar. I efterhand kan hennes kommentar till beslutet läsas som ett profetiskt varsel: ”Vi kan inte helgardera oss mot smittsamma sjukdomar, däremot kan vi begränsa dem genom enkla åtgärder, genom att till exempel sluta handhälsa. Inte för att vi är hypokondriker men för att skydda hälsosvaga grupper och spara stora pengar till samhället genom att sänka sjuktalen. En motion med det syftet skulle jag mycket väl kunna ställa mig bakom.”¹⁰ Endast några veckor senare, på nyårs-afton, rapporterade Kina till Världshälsoorganisationen (WHO) om ett okänt virus i mångmiljonstaden Wuhan, och den 31 januari fick Sverige sitt första bekräftade fall av covid-19. I Kina inträffade det första dödsfallet den 11 januari, och i Sverige avled den första personen av covid-19 två månader senare, den 11 mars. Samma dag klassade WHO utbrottet som en pandemi.¹¹

Handslaget blev, precis som Rauterberg säger, tabu – och det under loppet av ett par månader. Marianne Petterssons försök att transponera handslaget från ett semantiskt paradigm, det traditionalistiska, till ett annat, det hälsofrämjande, genomfördes helt och hållet. Att inte skaka hand blev inte längre ett mer eller mindre politiskt ställningstagande, eller ett tecken på dysfunktionell assimilering, utan en medborgerlig plikt. Risken att föra smittan vidare och därigenom kanske till och med bidra till någons död gjorde säkert avhållsamheten från handskakningar till en lätt uppoffring för många, särskilt om man betraktade det som en tillfällig åtgärd. Konnotationerna växlade från trygghet och tradition, hederlighet, jämställdhet och respekt, främlingsfientlighet och bakåtsträvande

konservatism till dålig handhygien, försumlighet, världsfrånvärdhet och respektlöshet, själviskhet osv. Den snabba omsvängningen vad gäller tolkningen av handslagets betydelse visar hur relativt och rörligt symbolvärdet i en symbol- eller principfråga är. När symbolens innebörd skiftar försvinner implikationerna av det tidigare betydelseparadigmet helt eller delvis. Faktum är att konsekvenserna av coronapandemin blev just den symboliska händelse som man bara några månader tidigare fruktade: vi slutade skaka hand. Men detta faktum ses inte längre som en direkt indikator på det västerländska samhällets förestående undergång, trots att undergångsstämningarna har blivit mer kännbara än på mycket länge för många svenskar. Handslaget har, i alla fall temporärt, tappat sin tydliga politiska laddning. Samtidigt liknar somliga av åtgärderna som införts mot smittspridning, såsom stängda gränser, dem som har föreslagits för att stävja den traditionsupplösande tendens som många såg ett uteblivet handslag som tecken på. Här döljer sig något centralt hos symbol- och principfrågor i allmänhet: det tycks som att själva formen, den konkreta händelse som utlöser frågan, är ganska sekundär i förhållande till den större frågan. I handskakningsdebatten har till exempel fokus hamnat på gesternas konnotationer, vilka har fått företräde framför avsändarens intention. Gesten eller yttrandet får därmed representera hela värde- och åsiktskomplex och blir många gånger överladdade. De faktiska omständigheterna kring den symboliska händelsen blir mer eller mindre irrelevanta. Att konnotationerna dominerar förståelsen av gesten leder samtidigt och till synes motsägelsefullt till att formen många gånger blir viktigare än innehållet. Det man signalerar genom att antingen skaka eller inte skaka hand blir viktigare än vad man egentligen avser därmed. Yasri Khans intentioner med hälsningen till tv-reportern blir helt underställda gestens symboliska

implikationer. För att tala med J. L. Austin så tycks symbolfrågan fokusera på den perlokutionära akten, medan den illokutionära akten i yttrandet (här: gesten) har tonats ned eller förenklats, så att effekten av yttrandet tas för dess avsikt och innebörd. Och det gäller åt båda hållen: Khan väljer, med hänvisning till sina principer, att bortse från att Tibergs framsträckta hand skall tolkas som konventionell artighet, och inte som ett uttryck för intimitet, medan Tiberg ifrågasätter Khans från sin horisont lika konventionella tecken på vördsamhet. Tibergs och Khans olika roller som journalist respektive politiker förstärker antagligen dessa tendenser. När konnotationerna i kombination med ett överdrivet fokus på formen blir viktigare än den specifika avsikten är det lätt att hemfalla åt vad Artur Schopenhauer i sin kritik av Kants pliktetik kallar för ”moraliskt pedanteri”.¹² Människan reduceras till sina förmenta principer. Handskakningen eller dess utelämnande tycks bli uttryck för en persons hela moraliska hållning. Att ensidigt fokusera på det ytliga uttrycket som direkt avgörande för någons moral är problematiskt. Lika närsynt som det är att inte vilja ge ett teckens konnotationer något utrymme, lika skevt blir ett alltför stort fokus på dem.

Problemet är att det inte går att fastslå tydliga gränser en gång för alla. Till språkets, men också konstens, mest grundläggande tillgångar hör nämligen det som Kant kallade för omdömesförmågan, det vill säga förmågan att kunna subsumera det enskilda fallet under det allmänna och därmed låta ett enskilt stå för en hel mångfald, ett exempel att fungera som just ett exempel.¹³ Men denna förmåga har också ett pris – vi kommer inte undan den. Vi är, för att uttrycka det drastiskt, dömda till att generalisera och kategorisera. En badboll är aldrig bara en specifik badboll, den är alla badbollar, bollar, klot, huvuden, uppblåsta människor, planeter, atomer, cirklar, fält, former, sammansättningar etc. Ett tecken är aldrig endast

ett tecken. ”Jag älskar dig” kan aldrig betyda endast ’jag älskar dig’. Vi befinner oss hela tiden någonstans mellan det specifika, konkreta och det allmänna, abstrakta utan att någonsin kunna nå någon av dessa poler fullständigt. Allt vi gör och säger betyder alltid också något annat. Alla teckens potentiella och aktuella mångtydighet är en omständighet som lätt kan missbrukas, eftersom den helt enkelt inte kan brukas fullständigt hederligt. *Anything you say can and will be used against you.*

Normer och konventioner har genom upprepade framgångsrika gester ändå blivit relativt stabila och automatiserade, men denna stabilitet och automatisering får inte (och kan inte heller) cementeras helt eftersom den då, för att åter tala med Schopenhauer, tappar kontakt med den verklighet som den beskriver. Normer är oundvikliga – det sociala spelet är ju i grunden blott och bart konvention, och att säga att man aldrig bör följa konventioner skulle alltså vara att åberopa en lika omöjlig som motsägelsefull regel. Men normerna får inte bevaras för bevarandets skull, upprepas genom blind förlitan på iterationens trygga ledband; det skulle vara att blunda för de specifika omständigheterna och resultatet skulle bli en tom gest, helt meningslös. Däremot bör konventionen oftare beaktas just som sådan, inte som en fysisk, evig lag. En konvention kan endast tillfälligt, inte absolut, vara universell och dess universella giltighet har i så fall endast uppkommit som summan av partikulära framgångsrika handlingar. Ett rättesnöre, det vill säga en sorts moralisk konvention, består, för att travestera Wittgenstein, av enskilda fibrer som tvinnats samma genom familjelikhet: ”And the strength of the thread resides not in the fact that some one fibre runs through its whole length, but in the overlapping of many fibres.”¹⁴ Det vill säga en levnadsprincips värde ligger i dess prak-

tiska användning. En konvention bör därmed inte ses som ett mål i sig – kommunikationen, det framgångsrika förmedlandet av ens avsikter, är det primära. Konventionen möjliggör och underlättar kommunikation, men därför blir den lätt osynlig och vi märker inte när konventionen ställer sig i vägen för kommunikationen.

Möjligen har pandemins främmandegörande effekt på vardags-tillvaron erbjudit en tillfällig sorts lösning. I stället för handslaget (eller hälsningskramen för den delen) började alternativa hälsnings-gester torgföras, såsom armbågshälsningen, ”the elbow bump” eller den dansstegsartade ”the Wuhan shake”, båda vanligtvis utförda med ett skämtsamt, lekfullt eller ironiskt patos, dels till följd av att själva gesterna som sådana framstår som lite löjliga eller lekfulla, dels, och det tror jag är mer betydelsefullt i sammanhanget, för att distansera sig från själva hälsningsritualen som inte längre har någon färdig kod och för att öppna för en metakommunikation. Skämtsamheten i frambjudandet av armbågen prövar förutsättningarna för hälsningen: Är det så här vi skall göra nu? När vi inte har en tydlig norm att följa kan vi bli osäkra, men det kan i sin tur leda till att vi blir mer lyhörda för hur den andre uppfattar det specifika mötet. När hälsningen inte längre har ett självklart givet uttryck måste vi anstränga oss för att försäkra oss om att hälsningen förstås på det sätt vi avser. Vi måste försäkra oss om att vår illokutionära akt verkligen motsvaras i den perlokutionära akten, och om den inte gör det anpassa yttrandet därefter. Vad vi nu och kanske endast en kort tid framöver kan lära oss av ”the elbow bump” är att få syn på kommunikationskonventionernas omständigheter som grund för kommunikationens interaktion och därmed få en större förståelse för varje mänskligt mötes mångskiftande och unika förutsättningar.

”Political tribalism”? — munskydd som ett tecken i tiden

Om handslaget och armbågshälsningen är olika automatiserade eller desautomatiserande former för mer eller mindre samma huvudsakliga innebörd – hälsningen – har munskyddets inbrott i vardagen i högre grad använts i syfte att framföra olika budskap.

Att täcka för ansiktet i samband med en pandemisk händelse är i sig inget nytt. Pestläkarna med sina fågelnäbbsprydda ansiktsmasker har kommit att representera pesthärjningarna i Europa under tidigare århundraden. Näbben hade som funktion att hindra smittan, som man föreställde sig berodde på dålig luft, från att sprida sig till maskbäraren genom att man fyllde den med örter och kryddor som filtrerade och, förmodade man, oskadliggjorde inandningsluften. Pestläkaren har genom sin mask blivit ikonisk och ingår som en av de typiska figurerna i den venetianska karnevalen.¹⁵

Med liknande visuell pregnans har munskyddet kommit att framstå som symbolen för coronapandemin och samhällets försök att stävja smittspridningen. Och medan handslagets politiska innebörder har pausats till följd av den fysiska distanseringens borgfred har i stället munskyddet eller andningsmasken – en semantisk distinktion som har lämnat fackspråket och kommit att ingå i den allmänna vokabulären – i högsta grad inkommerats som ett potent tecken i en politisk symbolsfär. Munskyddet har i högre grad än, exempelvis, alternativa handskakningar utnyttjats som ett produktivt tecken. Frånvaron av entydiga fakta om munskyddens effekt på smittspridningen har emellertid gjort munskyddsberande till en omstridd fråga. På Folkhälsomyndighetens hemsida står det att läsa: ”Det vetenskapliga underlaget är svagt när det gäller hur effektivt ett munskydd är mot smittspridning. Därför har olika länder

landat olika i sina rekommendationer.”¹⁶ På grund av den oklara vetenskapliga synen på vilken typ av munskydd som fungerar har frågan om munskyddet många gånger förenklats. Skyddar de bärarna eller bara omgivningen? Skapar bärandet en falsk säkerhet eller fungerar det snarare som en effektiv påminnelse om pandemins undantagstillvaro? Munskyddet har blivit ett tacksamt objekt att projicera olika betydelser och värden på.¹⁷

I USA delade ”the great facial mask debate” landet och blev en valfråga i presidentvalskampanjerna. Valet att bära munskydd eller inte bära munskydd signalerade ofta vilken av presidentkandidaterna man tänkte rösta på. I *The Washington Post* sammanfattade Annie Linskey läget några veckor innan valdagen: ”Now, as the campaigns barrel toward the finish line, masks have become the ultimate symbol of the divide between the candidates, with Biden, wearing one seemingly at every turn and President Trump mocking him for it.”¹⁸ I början av presidentvalskampanjen beskylldes Biden av Trumpanhängare för ”virtue signaling” och konservativa bedömare menade att Biden ”by wearing a mask in public and looking ridiculous, had just lost the election.”¹⁹ Andra republikaner såg den politiska splittringen som problematisk. Linskey hänvisar till North Dakotas guvernör Doug Burgum som vädjade om att tänka bortom den politiska stammentaliteten (”political tribalism”).²⁰ Och ju närmare presidentvalet tiden led, desto oftare kunde man se anhängare till båda kandidaterna iförda munskydd, men 85 procent av de som inte bar mask sade sig stödja president Trump.²¹ Liksom t-shirtar och kepsar i tidigare val har använts för att visa den enskildas stöd av någon av presidentkandidaterna kunde munskydden bära endera kandidatens logotyp och munskydden inkommerades av Biden-kampanjen i kollektionen av kringprodukter redan i maj.²²

Att ståndpunkterna för och emot munskydd ändå verkade följa

de båda partiernas väljarsympatier är inte så förvånande. Måttet på pandemins allvar och vilka åtgärder som ansågs nödvändiga kunde lätt inordna sig bland Republikanernas och Demokraternas etablerade politiska värderingar. Republikaner var redan tidigare vana vid att kritisera vetenskapen, inte minst vad gäller klimatförändringar, och de betraktar den mesta statliga inblandningen som ett intrång i amerikaners privatliv. Detta innebar att många tvivlade på pandemins allvar och såg ett påbud om munskyddsbarande som statens försök att kontrollera sina medborgare, ett hot mot individens frihet. För demokrater markerade munskydden en tillit till vetenskapen och myndigheterna.

I Tyskland har läget varit delvis annorlunda. Motvallsrörelsen *Querdenken 711* har samlat anhängare från stora delar av det politiska spektrumet till demonstrationer mot regeringens och delstaternas coronaåtgärder, åtgärder som ofta symboliserats av just munskyddet: *Querdenken 711* har samlat alltifrån antisemiter och högerextrema, konspirationsteoretiker, inte minst vaccinnståndare, till hbtq-aktivister och allmänt stats- och auktoritetskritiska personer.²³

Munskyddet fungerar och används som ett visuellt och/eller skriftligt kommunikationsmedium. Liksom t-shirtar, kepsar och märkesnålar kan de bli bärare av politiska budskap och ingå i den enskildas identitetskonstruktion. Kommunikationen av de politiska budskapen är enkelriktad; budskapets yttrande väntar sig inget svar. Munskydden täcker munnen, vilket dessutom gör att all annan kommunikation än den om exempelvis grupptillhörighet försvåras. Munskydden tystar talet och döljer ansiktsuttrycken (men blir, som en bieffekt, ofta en tydlig indikator på bärarens andhämtning). Munskyddet ger uttryck för den försvårade kommunikation som coronapandemin har inneburit och illustrerar den fysiska distanseringen och avståndet till våra medmänniskor. Som tydligast kan

den försvårade kommunikationens såväl konkreta som politiska konsekvenser illustreras med ordväxlingen mellan Donald Trump och en reporter under en presskonferens:

”Can you take it off, because I cannot hear you,” Trump said to the reporter, referencing their face mask.

”I’ll just speak louder, sir,” the reporter replied.

”Ok, you want to be politically correct. Go ahead,” Trump said.²⁴

På det sättet kan munskyddet också bli ett kommunikationsmedium i egen rätt. Dialogen förhindras emellertid till förmån för postulerandet av enkla och välpacketerade meddelanden. Betecknande bar Biden i slutspurten av presidentvalskampanjen munskydd under hela tal, inte bara under inledningen som tidigare.²⁵ Att munskydden dämpar rösten är av mindre vikt: *the mask is the message* för att parafrasera Marshall McLuhan. Eller som Linskey sammanfattar det: ”urging masks has become his [Biden’s] chosen way of diplomatically rebuking the president as Trump recovers from covid-19.”²⁶

I och med att det täcker halva ansiktet alluderar munskyddet på andra omdiskuterade ansiktstäckande praktiker: dels som anonymiserande maskeringar i demonstrationer och upplopp, dels som olika kulturella religiösa praktiker, i synnerhet varianter på den muslimska slöjan, såsom niqab eller burka vilka helt täcker ansiktet. Dessa praktiker har försökt inskränkas genom exempelvis maskeringsförbud. Och krav på så kallat slöjförbud har framförts med olika argument om jämställdhet eller resonemang om att man skall slippa religiösa inslag i en sekulär offentlighet.

Vad gäller munskyddet har förhållandet närmast inverterats så att myndigheterna och rättsinstanserna som ivrat för ett maske-

ringsförbud nu kräver att medborgarna täcker sitt ansikte, medan demonstranter har engagerat sig för sin rätt att slippa bära munskydd. Munskyddet symboliserar alltså inte endast bekämpningen av pandemin, utan ses även som ett uttryck för statligt förtryck som inskränker individens frihet. Den subversiva gesten har blivit samhällsbevarande och vägran att täcka sitt ansikte har genom stormningen av Kapitolium i Washington blivit subversivt i sin ursprungliga samhällsomstörtande betydelse. Om munskyddet illustrerar hur den desautomatiserande effekten används politiskt som en medveten kommunikationshandling, visar Ai Weiweis konstprojekt *MASK* hur denna politiserade kommunikationshandling kan medvetandegöras som sådan.

Ai Weiwei och den oanvändbara konstens betydelse i pandemin

I samband med att coronaviruset spred sig över världen skapade den kinesiske dissidenten och numera Berlinbaserade konsthögskolelektorn Ai Weiwei (f. 1957) tiotusen munskydd med ett tjugotal olika handtryckta motiv med titeln *MASK*. Försäljningen skedde via Ebay och inkomsterna skänktes till välgörenhet. Munskydden har motiv och ett bildspråk som har hämtats från Ai Weiweis tidigare verk vilka ofta har tematiserat yttrandefrihets- och mänskliga rättighetsfrågor, exempelvis solrosfrön, fuck you-fingret, handklovar och övervakningskameror. Till den kompletta kollektionen av munskydd, som alltså kunde köpas enskilt eller i olika serier, följer även en serie munskydd som återger Ais mångåriga fotoprojekt *Study of Perspective* (1995–2009) vilken framställer hur Ai ur ett förstapersonsperspektiv ger fingret åt diverse landmärken, bland annat Himmelska fridens torg, Vita huset, Eiffeltornet och Colosseum. Ai

Weiweis tidigare verk är alltså viktiga i förståelsen av *MASK*, varför en kortare exposition är motiverad.

För Ai Weiwei har konstens politiska dimension alltid stått i förgrunden. Han säger sig vilja förändra samhället genom konsten.²⁷ Och han hävdar i enlighet med den ambitionen att konstnären måste vara en sorts aktivist.²⁸ För en bredare världspublik slog Ai antagligen igenom 2008 som en av arkitekterna till det så kallade ”Fågelboet”, den säregna OS-stadion i Beijing, men är som konstnär förmodligen mest berömd för utställningen *Kui Hua Zi (Sunflower Seeds)* som han skapade för Tate-muséet i London 2010. Ai Weiwei lät fylla den enorma utställningssalen med över hundra miljoner unika solrosfrön av porslin målade för hand och tillverkade enligt traditionell kinesisk hantverkskonst. Både det traditionella hantverket och den monumentala, industriella skalan har blivit betecknande för Ais konst.

Ai Weiwei var också drivande i en medborgarinitierad utredning efter jordbävningen i Sichuan-provinsen som inträffade strax innan OS i Beijing. Utredningen samlade in namnen på alla skolbarn som omkommit, vars antal man menade att myndigheterna hade mörklagt för att dölja korrruptionen inom byggindustrin. Korrruptionen skulle enligt utredningen ha inneburit att många skolor uppfördes med undermålig betong, vilket fick dessa ”tofuskolor” att kollapsa i jordbävningen medan andra byggnader runtom klarade sig.²⁹ Ai dokumenterade arbetet med utredningen i filmen *Little Girl's Cheeks* (2008).³⁰

I takt med att hans kritik av den kinesiska diktaturen nådde allt större internationell spridning blev han mer och mer obekvämt för det kinesiska styret. Och 2011 greps han och hölls fången i tre månader på hemlig ort utan att få träffa sin advokat eller att hans familj fick reda på varför han hade blivit fängslad.³¹ Efteråt blev han fråntagen sitt pass och förbjuden att använda sociala medier.

2013 skildrade Ai sin fängelseupplevelse i ett rockalbum, *The Divine Comedy*, och i musikvideon till låten "Dumbass" återskapade han fängelsecellen med dygnet runt-bevakning av två vakter.³²

Sedan han återfått sitt pass och tillåtits lämna Kina flyttade Ai till Berlin. De senaste åren har han ägnat sin konst framför allt åt att kritisera Europas hantering av immigranter: "Att skildra flyktingkrisen har blivit mitt jobb nu", sade han i en intervju 2016.³³ I ett uppmärksammat verk klädde han in fasaden till Konzerthaus Berlin med 14 000 begagnade flytvästar som hade samlats in från stränderna på Lesbos.³⁴ Han angav också en förändrad attityd till immigranter som ett skäl till att han 2019 tillfälligt flyttade från Tyskland till Cambridge i Storbritannien. "Europe was a civilised, modern society which was supposed to uphold humanism, democracy, freedom and human rights", berättade han för *The Guardian*, och vidare: "Europeans should not have privilege to feel any moral superiority [...]. Asking for gratitude from the most desperately struggling, those afflicted by violence and poverty, makes me sick."³⁵

De sociala och demokratiska frågor som Ai brinner för syns tydligt i valet av de välgörenhetsorganisationer som erhöll inkomsterna från försäljningen av hans munskydd: *Human Rights Watch*, *Médécins Sans Frontières* och *Refugee Interantional*. Munskydden i *MASK* kan alltså i viss utsträckning ses som ett slags retrospektiv över Ais konstkarriär, men tydliggör också hur Ai ser munskydden som ett medium för samhällelig förändring. Den 28 maj 2020 intervjuades Ai av *New York Times* reporter: "The mask itself has had many shades of political implications in its history, ranging from revolution to robbery, Mr Ai said, which makes it a powerful and charged canvas. 'It's like a political ready-made,' he said."³⁶

I det certifikat som följer med munskyddet ger Ai en avsiktsförklaring som fungerar som en paratext till verket:

The COVID-19 pandemic is a humanitarian crisis. It challenges our understanding of the 21st century and warns of dangers ahead. It requires each individual to act, both alone and collectively.

It is not enough to reflect on the new conditions and while away the time without fully inhabiting this moment. Actualizing one's inner need to participate gives life during COVID a new meaning. This is why I am always involved. I refuse to accept any part of life as a complete loss.

Our small individual act [*sic!*] becomes powerful when they are part of the social response. An individual wearing a mask makes a gesture; a society wearing masks combats a deadly virus. And a society that wears masks because of the choices of individuals, rather than because of the directive of authorities, can defy and withstand any force. No will is too small and no act too helpless.³⁷

Bakom credot "I refuse to accept any part of life as a complete loss" anas de erfarenheter som Ai gjorde under sin fängelsetillvaro, en erfarenhet som han transponerar till ett förhållningssätt mot pandemins restriktioner såsom fysisk distansering, frivillig isolering, karantän och nedstängning. Livet i ett stängt samhälle är inte förlorad tid. Vi får inte isolera oss från samhället eller dra oss undan det gemensamma: "Actualizing one's inner need to participate gives life during COVID a new meaning." Att delta och involvera sig är sättet att motverka konsekvenserna av pandemins negativa, isolatoriska åtgärder. I filmatiseringen av Alan Moores och David Lloyds dystopiska serieroman *V for Vendetta* bär den 'gode' terroristen V en Guy Fawkes-mask. I slutet av filmen skickar V ut masker till alla medborgare i landet i en uppmaning till varje enskild individ att gå samman i en massdemonstration mot det diktatoriska fasciststyret. Genom att ta på sig Guy Fawkes-masken gör sig alla

medborgare till V. Och terroristen V:s yttre attribut transmuteras till en frihetssymbol.³⁸

Ai Weiweis munskydd skapar en föreställning om en liknande gemenskap, en föreställning som förstärktes av att Ai uppmanade sina följare på sociala medier att lägga upp bilder på sig själva med munskydden under hashtaggen #oneformany. Det är alltså med internetfenomenets virala genomslagskraft som *MASK* skall bekämpa coronaviruset: ett kulturellt virus mot ett biologiskt virus. Den enskilda handlingen representerar massans sammanlagda handlingar: "An individual wearing a mask makes a gesture; a society wearing masks combats a deadly virus." Den enskilda gesten blir till en aktiv motståndshandling. Coronaviruset skall stävjas med aktivistiska och demokratiska medel. Kampen mot corona liknar kampen för medborgerliga rättigheter. Bakom munskyddet försvinner den enskilda och blir ett tecken för motståndet mot coronapandemin. Munskyddet signalerar också en uppmaning om att följa myndighetsrekommendationerna och en villighet att underkasta sig olika inskränkningar i den personliga friheten. Mot denna implicita signal står dock munskyddens ofta politiska motiv med udden riktad mot framför allt det kinesiska övervakningssamhället. Och frågan infinner sig därmed: Vad skiljer Ai Weiweis munskydd som politiska konstverk från, säg, Joe Bidens kampanjmunskydd?

I certifikatet återfinns ett visserligen finstilt, men viktigt ad notam: "These artworks are not recommended for medical use and no liability is assumed if they are used for this purpose".³⁹ Bortom ansvarsfrihetens juridik döljer sig också frågan om konstens användbarhet. Efter att Marcel Duchamp på en gång både vidgade och krympte konceptet till en konstnärs handpåläggning – ett "Mida's touch" om man vill – så kan vilket föremål som helst potentiellt förvandlas till ett konstverk. På så sätt är det avgörande

att Ai Weiweis munskydd benämns som "artworks". Men även det faktum att munskydden i *MASK* är oanvändbara som munskydd är betydande för munskyddet som konstverk. Genom att performativt välja ett föremål och förvandla det till konst förlorar föremålet sin praktiska funktion. Oanvändbarheten skiljer konstverket från exempelvis konsthantverket eller designföremålet. "All art is quite useless" kan en estetik som Oscar Wilde uttrycka sig, men mer precist är det den praktiska, instrumentella användbarheten som konstverket som föremål saknar. Konstens användbarhet ligger inte i föremålets användning. Munskydden i sig skall inte bekämpa covid-19-pandemin; munskyddet är som Ai skriver i certifikatet en gest. Det är en uppmaning till individen att bli ett tecken för samhället och för samhället att gå samman genom de enskildas vilja. Det är inte munskyddet som skall skydda mot coronapandemin – det är demokratin. Oanvändbarheten hos Ais munskydd duckar också för den etiska problematik som hade kunnat bli fallet om Ai 'upphöjde' kliniskt godkända munskydd till konst och sålde dem på en kommersiell marknad till höga priser kopplade till deras estetiska symbolvärde samtidigt som det på många håll fanns en stor brist på sjukvårdsmateriel där de verkligen behövdes.⁴⁰ I det etiska sammanhanget blir förstås välgörenhetsaspekten av försäljningen väsentlig i meningsproduktionen kring Ais munskydd.

Munskydden blir såsom värdelösa medicinska produkter emellertid inte ett *objet trouvé* i strikt mening – i stället ansluter de sig till konstens *mimesis*. Ais munskydd är en avbildning, en imitation av ett munskydd. Skillnaden mellan ett de facto munskydd och en imitation av ett munskydd är dock ganska vag med tanke på att munskyddens faktiska effektivitet i hindrandet av smittspridningen inte är fullkomligt klarlagd, inte heller vilka sorts munskydd som ger tillräckligt skydd i sådana fall – räcker det att vira en halsduk över

munnen?⁴¹ En stor del av munskyddets betydelse över huvud taget ligger i dess symboliska betydelse; den som bär munskydd visar att hen tar pandemin på allvar, är mån om att skydda sin omgivning och möjligen också sig själv. Munskyddet *är* en gest. Och Ais munskydd synliggör denna gest som sådan. Genom munskyddens oanvändbarhet som munskydd renodlas gesten och symboliken blir dess enda direkta användning.

Särskilt uttalat blir detta synliggörande i munskyddsmotivet *Mask with Middle Finger*. Motivet lägger här ytterligare en aspekt till det ovan nämnda genom avbildningen av en obscen gest. Bäraren av munskyddet ger fingret åt världen och intar på samma sätt som i *Study of Perspective* subjektets plats, men kan till skillnad från i fotosviten själv välja det utpekade objektet. Det närmast punkiga och likgiltiga avståndstagande som långfingret normalt framställer paras här med munskyddets signal om solidaritet och engagemang, vilket på ett tydligt sätt illustrerar den spänning som har funnits under hela pandemin: de subversiva, radikala gesterna har blivit samhällsbevarande, det antisociala beteendet är den nya solidariteten.

Såväl armbågshälsningen som munskyddet svarar på sociala behov som uppstått i pandemins följd. Men medan hälsningsritualens nya former är en allmänt tillgänglig, organisk social gest, där dess betydelse och spridning bestäms kollektivt och konventionellt genom dess mer eller mindre framgångsrika användning, vilken först och främst har pragmatiska ändamål, har munskyddet dessutom blivit politiskt laddat och dess användning präglas av olika aktörers manipulering för att få makt över dess betydelseinnehåll. Här finns alltså en medveten manipulation av munskyddets semiotiska kraft. Denna manipulation skiljer sig dock från den som munskyddet utsätts för

när det blir föremål för en konstnärlig behandling genom Ais verk. Därigenom synliggörs den betydelseskapande manipulationen som sådan. Det som skiljer dessa båda manipulationer åt är att meningsproduktionen som sådan är framhävd tydligare i konstverket jämfört med i det politiska tecknet, vars ändamålsenlighet står i förgrunden. Konstverket uttrycker en ytterligare grad av kommunikativ medvetenhet. Coronaviruset är inte bara ett biologiskt fenomen och ett hot mot våra biologiska kroppar; covid-19-pandemin korrumpierar även våra sociokulturella strukturer, den informationsordning som vi kallar samhället, vilket vi kan följa i förändringen av det sociala spelet, i den politiska retoriken och i konsten. Om det är en avantgardistisk omstörtning och omstöpning av samhället som vi känner det återstår dock att se.

Litteraturförteckning

- Adolfsson, Viktor. ”Här vägrar Åsa Romson ta Jimmie Åkesson i hand”. *Aftonbladet*, 10 juni, 2015. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/xRVJdj/har-vagr-ar-asa-romson-ta-jimmie-akesson-i-hand>, hämtad den 24.11.2020.
- Ai, Weiwei. ”Ai Weiwei detained. Here is his TED film”. *TED* 2011. Youtube.com, 12 min, <https://www.youtube.com/watch?v=MVnH8-ou3Kd4>, tillgänglig 4.1.2021.
- ”Dumbass”. Regi Christopher Doyle, 2013. Musikvideo, 5 min 12 sek, <https://www.youtube.com/watch?v=4ACj86DKfWs>.
- *MASK*, 2020.
- Andersson, Anton. Christofer Edling & Jens Rydgren. ”In Sweden we shake hands” – but are we really? *Sociologisk Forskning* (2017:4): 377–381. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1168362/FULLTEXT01.pdf>, hämtad 17.2.2021.

- Carlén, Linnea & Julia Wågenberg. "Yasri Khan (MP) vägrar ta kvinnlig reporter i hand". *Aftonbladet*, 19 april, 2016 (uppdaterad 20 april, 2016). <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/EombQP/yasri-khan-mp-vagr-ar-ta-kvinnlig-reporter-i-hand>, hämtad den 23.11.2020.
- Choi, David. "Trump mocks reporter for being 'politically correct' by wearing a face mask outside". *Insider*, 27 maj, 2020. <https://www.businessinsider.com/trump-mocks-politically-correct-wearing-mask-2020-5?r=US&IR=T>, hämtad 19.2.2021.
- Eagleton, Terry. *Theory of Literature. An Introduction*. Oxford: Blackwell, 2008.
- Ekstrand, Mattias. "Tidslinje: Tre månader sen första dödsfallet". *SVT Nyheter*, 11 april, 2020. <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/tidslinje-tre-manader-sen-forsta-dods-fallet>, hämtad den 24.11.2020.
- Eriksson, Hanna. "Vetenskapsakademien: Munskydd viktig åtgärd". *Svenska Dagbladet*, 20 november, 2020.
- Folkhälsomyndigheten. "Munskydd". 19 augusti 2020. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/om-sjukdomen-och-smittspridning/smittspridning/munskydd/>, hämtad den 27.11.2020.
- Haigney, Sophie. "Ai Weiwei Designs Masks With a Message". *New York Times*, 28 maj 2020.
- Herrlin, Axel. "SD-krav på handhälsning gick igenom". *Trelleborgs Allehanda*, 17 december 2019.
- Kant, Immanuel. *Kritik av omdömeskraften*. Övers. Sven-Olov Wallenstein. Stockholm: Thales, 2003.
- af Kléen, Björn. "USA:s folkhälsomyndighet uppmanar amerikaner att bära munskydd". *Dagens Nyheter*, 6 april, 2020, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/usas-folkhalsomyndighet-uppmanar-amerikaner-att-bara-munskydd/>, hämtad 24.2.2021.
- Lewis, Tim. "Ai Weiwei: 'An artist must be an activist'". *The Guardian*, 22 mars 2020. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/mar/22/ai-weiwei-an-artist-must-be-an-activist>, tillgänglig 4.1.2021.
- Linskey, Annie. "How the mask became a symbol of Biden's campaign". *The Washington Post*, 15 oktober, 2020. https://www.washingtonpost.com/politics/biden-trump-mask-campaign/2020/10/14/967d7892-08be-11eb-859b-f9c27abe638d_story.html, hämtad den 1.12.2020.
- Little Girl's Cheek*. Regi Ai Weiwei, 2008. Youtube.com, 1 tim 18 min, <https://www.youtube.com/watch?v=HuK5pSfZ1LA>.
- Mussap, Christian J.. "The Plague Doctor of Venice". *International Medicine Journal* 49, (2019): 671–676.
- Nevéus, Ingmar. "Ai Weiwei: Att skildra flyktingkrisen har blivit mitt jobb nu". *Dagens Nyheter*, 14 mars, 2016. <https://www.dn.se/kultur-noje/konst-form/ai-weiwei-att-skildra-flyktingkrisen-har-blivit-mitt-jobb-nu/>, hämtad den 30.11.2020.
- Oxlund, Bjarke. "An Anthropology of the Handshake". *Anthropology Now*, 1 (2020).
- Petersson, Torbjörn. "Känd regimkritiker slogs av polis". *Dagens Nyheter*, 14 augusti 2009. <https://www.dn.se/nyheter/varlden/kand-regimkritiker-slogs-av-polis/>, hämtad 30.11.2020.
- "Weiwei fri efter 81 dagar". *Dagens Nyheter*, 23 juni 2011. <https://www.dn.se/nyheter/varlden/kand-regimkritiker-slogs-av-polis/>, hämtad 30.11.2020.
- Rauterberg, Hanno. "Reißt euch die Masken ab!". *Die Zeit*, 23 april 2020.
- Reuters. "Ai Weiwei cites change in German attitudes as reason for move to UK". *The Guardian*, 22 augusti 2019. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/aug/22/ai-weiwei-cites-change-in-german-attitudes-as-reason-for-move-to-uk>, hämtad den 30.11.2020.
- Said-Moorhouse, Lauren. "Ai Weiwei covers Berlin landmark in 14.000 refugee life jackets". *CNN*, 14 februari, 2016. <http://edition.cnn.com/style/article/ai-weiwei-berlin-life-jackets/index.html>, hämtad den 30.11.2020.
- Schopenhauer, Arthur. *Världen som vilja och föreställning*. Övers. Efraim Sköld. Umeå: H:ström, 2020.
- Teune, Simon. "Querdenken 711 und Co. – Wer zu den Corona-Demos aufgerufen hat". *ZDF.de*, 29 augusti, 2020, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/corona-demo-berlin-faq-100.html>, hämtad den 29 november 2020.

- TT. "Löfven: 'Man ska ta både kvinnor och män i hand'". *Svenska Dagbladet*, 21 april, 2016, <https://www.svd.se/folj-fragestunden-med-stefan-lofven>, hämtad 1.12.2020.
- "Få svar om 'tofuskolor' 10 år efter Kinaskalv". *Aftonbladet*, 12 maj, 2018. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/gPGw6q/fa-svar-om-tofuskolor-10-ar-efter-kinaskalv>, hämtad 30.11.2020.
- Vetenskapsradion*. "Begränsad effekt av munskydd". Sveriges Radio, 19 november, 2020. <https://sverigesradio.se/avsnitt/1614945>, hämtad den 27 november 2020.
- WHO. "Shortage of personal protective equipment endangering health workers worldwide". who.int, 3 mars 2020. <https://www.who.int/news/item/03-03-2020-shortage-of-personal-protective-equipment-endangering-health-workers-worldwide>, hämtad den 24.2.2021.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*. Övers. G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker & Joachim Schulte. Oxford: Wiley-Blackpool, 2009.
- Øvrebø, Anders Olav. "Ai Weiwei og frihetens konsept". *Vox Publica*, 11 november, 2011, <https://voxpublica.no/2011/11/ai-weiwei-og-frihetens-konsept/>, hämtad 30.11.2020.

Noter

- 1 Hanno Rauterberg, "Reißt euch die Masken ab!", *Die Zeit*, 23 april, 2020. "Viele Menschen empfinden die neue Corona-Welt als surreal, auch das ist jetzt oft zu hören. Surreal wie im Surrealismus, einst von Künstlern erfunden. Eine Welt, so ungewohnt und unabsehbar, wie es die Avantgarde seit jeher erhoffte."
- 2 Rauterberg, "Reißt euch die Masken ab!" "Es ist also keineswegs so, dass allein der Mensch die Natur zum Objekt macht. Es ist auch umgekehrt: Die Natur macht den Menschen zum Objekt, und es reicht ein unsichtbares Teilchen wie das Virus, schon entzivilisiert sich die Zivilisation, und selbst basale Gesten der Höflichkeit wie der Handschlag gelten als tabu."

3 Se Terry Eagleton, *Theory of Literature. An Introduction* (Oxford: Blackwell, 2008 [orig. 1983]), 2. Många litteraturvetare har citerat denna utsaga, men det verkar som att samtliga i slutändan har hämtat citatet ur Eagletons verk, vilket emellertid inte närmare anger någon källa till Jakobsons uttalande. Den ursprungliga källan tycks dock vara en jämförelsestudie mellan tjeckisk och rysk poesi med titeln *О чешском стихе: преимущественно в сопоставлении с русским* (Berlin, 1923). Tack till Julie Hansen (Uppsala universitet) för denna uppgift.

4 Viktor Adolfsson, "Här vägrar Åsa Romson ta Jimmie Åkesson i hand", *Aftonbladet*, 10 juni, 2015, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/xRVJdj/har-vagr-ar-asa-romson-ta-jimmie-akesson-i-hand>, hämtad den 24.11.2020.

5 Julia Wågenberg & Linnea Carlén, "Yasri Khan (MP) vägrar ta kvinnlig reporter i hand", *Aftonbladet*, 19 april, 2016 (uppdaterad 20.4.2016), <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/EombQP/yasri-khan-mp-vagr-ar-ta-kvinnlig-reporter-ihand>, hämtad den 23.11.2020.

6 TT, "Löfven: 'Man ska ta både kvinnor och män i hand'", *Svenska Dagbladet*, 21 april, 2016, <https://www.svd.se/folj-fragestunden-med-stefan-lofven>, hämtad 1.12.2020.

7 Anton Andersson, Christofer Edling & Jens Rydgren, "In Sweden we shake hands" – but are we really?, *Sociologisk Forskning*, 4 (2017), 377–381, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1168362/fulltext01.pdf>, hämtad 17.2.2021.

8 Handslaget förefaller gå långt tillbaka i historien. Bjarke Oxlund nämner exempel på något slags handslag redan i *Iliaden* och *Odysséen*. Se Oxlund, "An Anthropology of the Handshake", *Anthropology Now*, 1 (2020), 39.

9 Axel Herrlin, "SD-krav på handhälsning gick igenom", *Trelleborgs Allehanda*, 17 december, 2019.

10 Herrlin, *Trelleborgs Allehanda*.

11 Mattias Ekstrand, "Tidslinje: Tre månader sen första dödsfallet", *SVT Nyheter*, 11 april, 2020, <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/tidslinje-tre-manader-sen-forsta-dods-fallet>, hämtad den 24.11.2020.

12 Arthur Schopenhauer, *Världen som vilja och föreställning*, övers.

Efraim Sköld (Umeå: H:ström, 2020), §13, 119. ”Till narraktigheten hör också pedanteriet. Det uppkommer på så sätt, att man har föga tilltro till sitt eget förstånd och därför ej vill överlämna åt detsamma att i det enskilda fallet omedelbart ge det rätt, följaktligen ställer det fullständigt under förnuftets förmyndarskap och alltid vill begagna sig av detta, d.v.s. alltid utgå från allmänna begrepp, regler och maximer och noggrant hålla sig till dem i livet, konsten, ja, i det etiska välförhållandet. Härav det för pedanteriet utmärkande fasthängandet vid formen, vid sättet, uttrycket och ordet, vilka hos pedanten träder i stället för sakens väsen. Då visar sig snart inkongruensen mellan begreppet och realiteten, då visar det sig, att begreppet aldrig går ned till det enskilda och att dess allmänhet och stela bestämdhet aldrig exakt passar till de fina schatteringarna och mångskiftande modifikationerna i verkligheten. [...] Inte ens i etiskt hänseende kan föresatsen att handla rätt och ädelt utföras enligt abstrakta maximer; därför att i många fall de oändligt fint nyanserade omständigheterna nödvändiggör ett direkt av karaktären framsprunget val av det rätta, då användandet av enbart abstrakta maximer dels ger oriktiga resultat, därför att maximerna endast passar till hälften, dels ej kan genomföras, då de är främmande för den handlande personens individuella karaktär och den aldrig kan helt och hållet förneka sig: varav då inkonsekvenser uppkommer. Vi kan ej helt frikänna Kant från förebräelsen att vilja skapa moraliskt pedanteri, då han gör det moraliska värdet av en handling betingat av att den sker av rent förnuftiga abstrakta maximer, utan all böjelse eller momentan känslösvallning.” (Ibid, s. 118 f.)

13 Immanuel Kant, *Kritik av omdömeskraften*, övers. Sven-Olov Wallenstein (Stockholm: Thales, 2003), 31.

14 Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*, övers. G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker & Joachim Schulte (Oxford: Wiley-Blackpool, 2009), § 67, 36.

15 Se exempelvis Christian J. Mussap, ”The Plague Doctor of Venice”, *International Medicine Journal* 49 (2019), 671–676.

16 ”Munskydd”, Folkhälsomyndigheten, 19 augusti, 2020, [https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittykydd-beredskap/utbrott/aktuella-](https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittykydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/om-sjukdomen-och-smittspridning/smittykydd/munskydd/)

[utbrott/covid-19/om-sjukdomen-och-smittspridning/smittykydd/munskydd/](https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittykydd-beredskap/utbrott/covid-19/om-sjukdomen-och-smittspridning/smittykydd/munskydd/), hämtad den 27 november 2020.

17 ”Begränsad effekt av munskydd”, *Vetenskapsradion* (Sveriges Radio), 19 november, 2020, <https://sverigesradio.se/avsnitt/1614945>, hämtad den 27 november 2020; Hanna Eriksson, ”Vetenskapsakademien: Munskydd viktig åtgärd”, *Svenska Dagbladet*, 20 november, 2020.

18 Annie Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”, *The Washington Post*, 15 oktober, 2020, https://www.washingtonpost.com/politics/biden-trump-mask-campaign/2020/10/14/967d7892-08be-11eb-859b-f9c27abe638d_story.html, hämtad den 1.12.2020.

19 Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”.

20 Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”.

21 Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”.

22 Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”.

23 Simon Teune, ”Querdenken 711 und Co. – Wer zu den Corona-Demos aufgerufen hat”, *ZDF.de*, 29 augusti, 2020, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/corona-demo-berlin-faq-100.html>, hämtad den 29.11.2020.

24 David Choi, ”Trump mocks reporter for being ’politically correct’ by wearing a face mask outside”, *Insider*, 27 maj, 2020, <https://www.businessinsider.com/trump-mocks-politically-correct-wearing-mask-2020-5?r=US&IR=T>, hämtad 19.2.2021.

25 Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”.

26 Linskey, ”How the mask became a symbol of Biden’s campaign”.

27 Ai Weiwei, ”Ai Weiwei detained. Here is his TED film”, *TED*, youtube.com (12 min), <https://www.youtube.com/watch?v=MVnH8-ou3Kd4>, tillgänglig 4.1.2021.

28 Tim Lewis, ”Ai Weiwei: ’An artist must be an activist’”, *The Guardian*, 22 mars, 2020, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/mar/22/ai-weiwei-an-artist-must-be-an-activist>, tillgänglig 4.1.2021.

29 Torbjörn Petersson, ”Känd regimkritiker slogs av polis”, *Dagens Nyheter*, 14 augusti 2009, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/kand-regimkritiker-slogs-av-polis/>, hämtad 30.11.2020; TT, ”Få svar om ’tofuskolor’ 10 år efter Kinaskalv”, *Aftonbladet*, 12 maj, 2018, <https://www.aftonbladet>.

se/nyheter/a/gPGw6q/fa-svar-om-tofuskolor-10-ar-efter-kinaskalv, hämtad 30.11.2020; Olav Anders Øvrebø, "Ai Weiwei og frihetens konsept", *Vox Publica*, 11 november, 2011, <https://voxpública.no/2011/11/ai-weiwei-og-frihetens-konsept/>, hämtad 30.11.2020.

30 *Little Girl's Cheek*, regi: Ai Weiwei, 2008, youtube.com, 1 tim 18 min, <https://www.youtube.com/watch?v=HuK5pSfZ1LA>.

31 Torbjörn Petersson, "Weiwei fri efter 81 dagar", *Dagens Nyheter*, 23 juni, 2011, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/kand-regimkritiker-slogs-av-polis/>, hämtad 30.11.2020.

32 Ai Weiwei, "Dumbass", regi: Christopher Doyle, 2013, youtube.com (5 min 12 sek), <https://www.youtube.com/watch?v=4ACj86DKfWs>.

33 Ingmar Nevéus, "Ai Weiwei: Att skildra flyktingkrisen har blivit mitt jobb nu", *Dagens Nyheter*, 14 mars, 2016, <https://www.dn.se/kultur-noje/konst-form/ai-weiwei-att-skildra-flyktingkrisen-har-blivit-mitt-jobb-nu/>, hämtad den 30.11.2020.

34 Lauren Said-Moorhouse, "Ai Weiwei covers Berlin landmark in 14.000 refugee life jackets", *CNN*, 14 februari, 2016, <http://edition.cnn.com/style/article/ai-weiwei-berlin-life-jackets/index.html>, hämtad den 30.11.2020.

35 Reuters, "Ai Weiwei cites change in German attitudes as reason for move to UK", *The Guardian*, 22 augusti, 2019, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/aug/22/ai-weiwei-cites-change-in-german-attitudes-as-reason-for-move-to-uk>, hämtad den 30.11.2020.

36 Sophie Haigney, "Ai Weiwei Designs Masks With a Message", *New York Times*, 28 maj 2020.

37 Ai Weiwei, *MASK* (2020), certifikat.

38 Serieromanens och filmens Guy Fawkes-mask har sedermera blivit en motståndssymbol även utanför fiktionen och anammats av såväl Occupy Wall Street-rörelsen som hackernätverket Anonymous.

39 Ai, *MASK* (2020), certifikat.

40 Exempelvis varnade WHO den 3 mars 2020 för en global brist på sjukvårdsmateriel såsom munskydd, ansiktsmasker och visir. Se "Shortage of personal protective equipment endangering health workers

worldwide", WHO, who.int, 3 mars, 2020, <https://www.who.int/news/item/03-03-2020-shortage-of-personal-protective-equipment-endangering-health-workers-worldwide>, hämtad den 24.2.2021.

41 USA:s folkhälsomyndighet uppmuntrade i början av pandemin sina medborgare att själva tillverka munskydd, exempelvis, "av gamla handdukar och klädesplagg", bland annat för att inte konkurrera med sjukvården om sjukvårdsmateriel. Björn af Kléen, "USA:s folkhälsomyndighet uppmanar amerikaner att bära munskydd", *Dagens Nyheter*, 6 april, 2020, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/usas-folkhalsomyndighet-uppmanar-amerikaner-att-bara-munskydd/>, hämtad 24.2.2021.